

שׁוֹת בְּהִלְכָה לְשׁוֹלְחַן שֶׁבֶת

מֵאֵת הַרְבַּ מֹשֶׁה חַיִּים חֲנוּנֵנוּ שְׁלִיט״א

ג'ליון מס' 135

הפעלת מכשירים חשמליים באמצעות שעוני שבת

יסוד ההיתר להפעלת מכשירים ומערכות חשמליות הממשיכים או מתחילים את מלאכתם בשבת תלוי במחלוקתם של בית שמאי ובית הלל במסכת שבת (יז ע"ב), לשיטת בית שמאי, אסור לאדם להתחיל מלאכה בערב שבת אלא אם כן היא מסתיימת מבעוד יום, וזאת משום שלדעתם אדם מצווה על שביתת כליו בשבת. אולם להלכה נפסק כדעת בית הלל, הסוברים שאין האדם מצווה על שביתת כליו, ועל כן מותר להתחיל במלאכה בערב שבת סמוך לחשיכה אף שהיא מסתיימת מאליה בשבת עצמה. בגמרא מבואר כי היתר זה של בית הלל מקיף את כל סוגי הכלים, בין כלים המבצעים מלאכה בידיים ובין כלים שנעשית בהם מלאכה באופן ממילא, כמו קדירה המונחת על האש או מצודה שנפרסה מבעוד יום¹.

לאור זאת פסקו האחרונים, כי מותר להשתמש במערכות ממוחשבות ושעוני שבת המפעילים מכשירים שונים. מאחר שאין אנו מצווים על שביתת הכלים, ומכיוון שלא גזרו חכמים שמא יבוא האדם לסייע למלאכה בשבת במקרים מעין אלו, שהרי כל מלאכה שהחלה בערב שבת - בין אם בפעולה ישירה של האדם סמוך לחשיכה ובין אם על ידי תכנות מוקדם של שעון שבת - מותרת בשימוש במהלך השבת.

זילותא דשבתא - זלזול בכבוד השבת

בגמרא שבת יח ע"א מובאים דברי הברייתא ש"אין נותנים חטים לתוך רחיים של מים אלא בכדי שיטחנו מבעוד יום", בסוגיה זו נחלקו האמוראים בטעם האיסור: לדעת רב יוסף הטעם הוא משום איסור 'שביתת כלים', ולפיכך לשיטתנו, הפוסקים כבית הלל שאין אדם מצווה על שביתת כליו, אין בדבר איסור כלל. אולם לדעת רבה, הטעם לאיסור הוא מפני שהרחיים משמיעות קול ויש בזה משום 'זילותא דשבת' (זלזול באווירת השבת), וחשש זה קיים אף לשיטת בית הלל. בקרב רבותינו הראשונים נחלקו הפוסקים למעשה: הר"ף, הרמב"ם ורבנו תם פסקו כרב יוסף וממילא לשיטתם אין לחוש להשמעת קול, אך מנגד, בעלי התוספות, האור זרוע והטור פסקו כדעת רבה שיש לאסור במקום שהדבר משמיע קול המזלזל בכבוד השבת.

לשתות את המשקה שזב מהם מאליו במהלך השבת?

מותר לטעון קורה על גבי זיתים וענבים מערב שבת כדי שיתרסקו ויזוב מהם משקה מאליו במשך השבת, שהרי המלאכה התחילה מערב שבת. כמו כן, מותר לשתות בשבת את המשקה שיצא מהם בדרך זו. אף שאסרו חכמים לשתות משקה שזב מאליו מזיתים וענבים (גזירה שמא יסחוט אותם בידיים)², אך זהו דווקא בפירות שלמים שסחיטתם אסורה מהתורה (חיוב חטאת). בנידון דידן, כיוון שהקורה הונחה מבעוד יום והפירות כבר נתרסקו תחתיה, הרי שגם סחיטה בידיים בשבת אינה אסורה בהם אלא מדרבנן. במקרה כזה, בו החשש הוא מפני איסור דרבנן בלבד, לא גזרו חכמים והתירו לשתות את המשקה היוצא מאליו³.

ויש חולקים האוסרים לשתות את המשקה שיצא בשבת מהנחת קורה בלבד, ומתירים רק את הנחת הקורה עצמה, מדין מלאכה שהחלה מערב שבת. ומכל מקום אם ריסק תחילה את הזיתים או הענבים, ואחר כך טען עליהם את הקורה קודם השבת, כיון שנתרסקו וגם נידוכו קודם השבת, יהיה מותר לשתות את המשקה היוצא מהם בשבת לכל הדעות⁴. במקרה כזה (ריסוק וטעינת קורה מבעוד יום), מותר אף

להזיק לצמחים, האם מותר לסגור את הברז כדי להפסיק את זרימת המים?

מעיקר הדין, מותר לסגור את ברז המים בשבת כדי להפסיק את ההשקיה, ואין בכך משום איסור מלאכה. עם זאת, יש לתת לב לאופן הסגירה כאשר מדובר במערכת הכוללת כמה ברזים או שלוחות, שיש מן הפוסקים שכתבו להקפיד ולהיזהר לסגור קודם כל את הברז הראשי דווקא מחשש שבשעה שאדם סוגר ברז אחד מתוך כמה, הוא גורם באופן ישיר להגברת לחץ המים בשאר הברזים הממשיכים לפעול, ובכך הוא נחשב כמי שמסייע בידיו להשקיה בנקודות האחרות⁵.

אולם, הרבה מן האחרונים כתבו שאין צורך לחוש לכך, ומותר לסגור כל ברז לפי הצורך. נימוקם הוא שמאחר שהקרקע כבר רוויה ("השקה כל צורכו"), אין בהוספת לחץ המים משום איסור "זורע" מן התורה. כיוון שמדובר לכל היותר בחשש לאיסור דרבנן, והאדם אינו מתכוון להגברת הלחץ ואף לא נוה לו בכך (פסיק רישיה דלא ניחא ליה), יש להקל בדבר⁶.

האם מותר להניח "קורה" (מכבש) על זיתים וענבים בערב שבת כדי שבמשך השבת ימשיך ויצא מהם משקה? והאם מותר

האם מותר להפעיל מערכות השקיה אוטומטיות, כגון ממטרות וטפטפות, סמוך לכניסת השבת כדי שימשיכו לפעול בשבת עצמה? ומה הדין לכוון "שעון שבת" (מחשב השקיה), לצורך השקיית הגינה במהלך השבת?

חכמים התירו לפתוח את סכר המים סמוך לכניסת השבת כדי שהמים יזרמו ויושקו השדות מאליהם בשבת².

מדין זה למדו הפוסקים שמותר לפתוח מערב שבת מערכות השקיה, כגון ממטרות או טפטפות, אף על פי שהן משקות את הגינה בשבת. היתר זה תקף גם אם פעולת ההשקיה משמיעה קול, וכן מותר להשתמש בשעון שבת שיפעיל את המערכת במהלך יום השבת³. עם זאת, יש מן הפוסקים שכתבו כי בממטרות המשמיעות רעש חזק של התזת מים וסיכוב הברז, יש להחמיר משום "זילותא דשבתא" (זלזול בכבוד השבת) ומשום ש"אוושא מילתא" (הדבר משמיע קול ומפרסם עשיית מלאכה), אלא אם כן מדובר במקום הפסד⁴.

במקרה שבו מערכת השקיה אוטומטית פועלת בשבת, ובעל הבית רואה כי נוצרה הצפה (כגון שירדו גשמים במקביל) העלולה

1 רמב"ם פ"ג מהלכות שבת הלכה א, שו"ע סימן רנב סעיף א, ובסימן רמו סעיף א.
2 שו"ע סימן רנב סעיף ה.
3 עיין ציץ אליעזר ח"ד סימן לא, שכתב לדחות את סברת המפקקים בזה, וכן כתב בעולת שבת סק"ד. ואפילו אם הם משמיעים קול בפעולתם יש להקל אף למחמירים בדברים המשמיעים קול בשבת, שכל חומרתם דווקא במקום שאוושא מילתא ויש בזה משום זילותא דשבתא, אבל בזה שאין קול חזק לא אוושא מילתא כל כך, וכתב עוד סברות להקל בין נידון זה לנידון טחינת

חטים ברחיים, ובסוף דבריו הביא בשם ספר מנוחה נכונה בשם החזו"א שפסק להקל בזה, וכן הובא בספר ברית עולם מלאכת זורע אות ח בשם החזו"א.
4 פסקי תשובות שם בשם שו"ת משנת יוסף ח"ג סימן ה, ובפרט בפרדסים ושדות חקלאיות שראוי להחמיר, כיון שיש להימנע מלהפעיל עסקיו ומלאכתו על ידי מכונות ושעונים חשמליים העובדים מאליהם בשבת.
5 ציץ אליעזר שם בשם החזו"א.
6 ציץ אליעזר חלק ה סוף סימן ה הביא את

תשובת הגר"פ פראנק שכתב לדחות את דברי החזו"א, ועוד בחזו"ע חלק א עמוד קלד ובחלק ד עמוד עמוד יב, ועיין עוד אז נדברו ח"ב סימן סד, שש"כ פכ"ו אות ח.
7 וכמבואר בשו"ע סימן שכ סעיף א.
8 שו"ע סימן רנב סעיף ה, משנ"ב ס"ק מב- מג, וכתב המג"א ס"ק יח והגר"ז סעיף יד ובקונט"א ס"ק יא, ערוך השולחן סעיף ז ועוד, שכל זה דווקא שטען את הקורה על הזיתים והענבים מבעוד יום בשיעור שיוכל להתרסק קודם השבת על ידי נתינת הקורה, שאז אף אם סחט אור כך

בידיים בשבת אין בזה חיוב חטאת, ולכן המשקה היוצא מהם מותר, אבל אם יטענו את הקורה על הזיתים והענבים סמוך לשקיעה כמש, שלא יתרסקו קודם השבת על ידי הקורות, אסורים המשקים היוצאים מהם, גזירה שמא יסחוט, ויש חולקים ומתירים לדעת השו"ע להקל לשתות את המשקים היוצאים מהם בשבת אפילו כשנתן את הקורה עליהם סמוך לחשיכה, אליה רבה ס"ק טז, והחמיר משא סק"ז בדעת השו"ע.
9 הגר"א, אליה רבה ועוד, הובא במשנ"ב ס"ק מג, בה"ל ד"ה מותר.

לגמור את סחיטת הפירות בידיים במהלך השבת עצמה¹⁰.

האם מותר להתחיל מערב שבת מלאכה הממשיכה להיעשות מאליה בשבת ומשמיעה קול חזק? והאם יש בכך חשש לזלזול בכבוד השבת?

בדין זה קיימת מחלוקת יסודית בין פסק השולחן ערוך לבין פסק הרמ"א: דעת השולחן ערוך (לספרדים): מותר להתחיל בכל מלאכה סמוך לשבת גם אם היא משמיעה קול גדול במהלך השבת (כגון הנחת חיטים בתוך ריחיים הפועלים על ידי מים). לשיטתו, אין לחשוש בזה לזילותא דשבת או לחשד הבריות שיאמרו שהיהודי נתן את החיטים בשבת עצמה¹¹.

דעת הרמ"א (לאשכנזים): לאסור לכתחילה בכל מלאכה המשמיעה קול בשבת משום "אושא מילתא" ו"זילותא דשבת", שכן הבריות עלולים לומר שבשבת החלה המלאכה. עם זאת, במקום הפסד מרובה, מודים המחמירים שניתן לסמוך על דעת המקילים¹².

ומכל מקום הפעלת גנרטור שמרעיש מאוד, כתבו האחרונים שאין בזה איסור משום השמעת קול, שכיון שהדרך היא להעמידו ולכונו מערב שבת, אין בזה משום לזלזול בכבוד השבת¹³.

האם מותר להפעיל מערב שבת מכונת כביסה, מייבש בגדים או מדיח כלים, באופן שהם ממשיכים את פעולתם בשבת עצמה?

למנהג בני ספרד ההולכים על פי פסק השולחן ערוך, אין איסור בהפעלת כלים אלו מערב שבת, כיוון שאין אנו חוששים ל"אושא מילתא" במלאכה הנעשית מאליה. אולם לנוהגים כהרמ"א, יש לאסור זאת לכתחילה בשל הרעש המושמע, ורק במקום הפסד גדול או בשעת הדחק - כגון שמוכרח לצאת לדרכו מיד בצאת השבת ולא הספיק לכבס קודם לכן - יש להקל בדבר¹⁴.

ראוי לציין כי במכונות החדישות הפועלות בצורה שקטה ואינן משמיעות קול חזק, יש מקום גדול להקל אף למחמירים, שכן במקרה כזה לא שייך החשש של זילות השבת מחמת הרעש¹⁵. עם זאת, יש מן הפוסקים שהחמירו בכל אופן במכונות כביסה ומדיחי כלים מחשש שמא יבוא האדם לעשות מלאכה בידיים בשבת, ולשיטתם יש להימנע מכך שלא בשעת הדחק¹⁶.

בניגוד למכונות אלו, הכל מודים שמוותר להפעיל מערב שבת מקרר או מזגן, וכן להשתמש בשעון שבת לצורך תאורה, אף על פי שפעולת המנוע משמיעה קול. הטעם להיתר גורף זה הוא שמאחר שדברים אלו רגילים הכל להפעיל מערב שבת או לכוונם מראש לזמנים קבועים, אין בהם משום לזלזול בכבוד השבת ולא יבוא לחשוד בבעל הבית שחילל את השבת¹⁷.

האם מותר לכוון שעון שבת כדי להפעיל בשבת עצמה מדיח כלים, באופן שיפעל בשעה קבועה? ומה הדין בשואב שוטף רובוטי שפועל בכל לילה בשעה קבועה לשיטת הבית אחרי ארוחות? ומה ההבדל בין מכשירים אלו להפעלת מזגן או תאורה שנהגו להקל?

בנוגע לשימוש במדיח כלים המכוון מערב שבת כך שיתחיל את פעולתו בלילה שבת לאחר הכנסת הכלים לתוכו, דעת רוב הפוסקים לאסור את הדבר. שורש האיסור נעוץ בכך שהמדיח מגיע במהלך פעולתו לדרגות חום של "ד סולדת בו", דבר הכרוך באיסור תורה של בישול המים. ומאחר והוראת ההפעלה של המכשיר נקלטת רק עם סגירת דלת המדיח, הרי סגירת הדלת על ידי האדם בשבת היא המאפשרת בפועל את תחילת המלאכה¹⁸. פעולה זו נחשבת כ"אחד מביא את הקדירה והשני נותן את האש שהראשון פטור אבל אסור"¹⁹. ובכך היא שונה מהותית ממכשירים המתוכנתים מערב שבת ופועלים ללא כל התערבות אנושית בשבת עצמה.

באשר לשואב ושוטף רובוטי המתוכנת לפעול בלוח זמנים קבוע: יש מקלים כאשר המכשיר פועל בשעות הלילה ובצורה שקטה שאינה פוגעת באווירת השבת. ויש האוסרים זאת, הטעם של המחמירים הוא שבמציאות מכשירים אלו נוטים להיתקע בעקבות חפצים קטנים הנשאבים לתוכם, או דורשים התערבות ידנית במהלך פעולתם. קיים חשש של ממש שמא יבוא האדם לידי תיקון או הזזה של המכשיר בעיצומה של השבת²⁰. בנוסף, החיישנים המותקנים במכשיר, המזהים חפצים ובני אדם ומשנים את המסלול תוך כדי תנועה, יוצרים בעיה הלכתית נוספת של מעורבות האדם בפעולת המכשיר.

בשונה מההיתר שנהגו העולם בהפעלת מזגן או תאורה באמצעות שעון שבת, שם המערכת פועלת באופן עצמאי לחלוטין. אין צורך בפעולה אנושית בגוף המכשיר בשבת (כמו סגירת הדלת במדיח), ואין חשש שכיח לתקלות שיגררו את האדם לידי תיקון המכשיר בשבת (כמו בשואב הרובוטי).

ומכל מקום, מוסכם לכל הדעות כי איסור גמור הוא להפעיל מערב שבת מכשירי חשמל כגון רדיו וכדומה על ידי שעון שבת שיפעלים ויכבה אותם במהלך השבת²¹. כמו כן, אין להפעיל מכשירים להשמעת מוזיקה וכיוצא בזה בערב שבת כדי שימשיכו לפעול בשבת (אפילו ללא שעון שבת).

מלבד הנידון ההלכתי וחשש האיסורים הכרוכים בעצם הפעלת המכשירים, יש בדבר משום לזלזול חמור ופגיעה ישירה בכבוד השבת ובקדושתה.

המקל בזה גורם להריסת צביון השבת ועתיד ליתן על כך את הדין²².

האם מותר לתכנת מערב שבת מכונות תעשייתיות של מפעלים כדי שיעבדו מאליהן בשבת?

בדורות האחרונים, עם התפתחות המכונות האלקטרוניות והממוחשבות, כתבו גדולי הפוסקים שחל איסור לתכנת מכונות אלו מערב שבת כדי שיעבדו בשבת, גם כאשר העבודה נעשית ללא מגע יד אדם כלל במהלך השבת, שכן לו היינו מתירים זאת, היה ניתן להפעיל את כל המפעלים ובתי החרושת בשבת כבימי חול, ואין לך לזלזול גדול מזה בכבוד השבת ובקדושתה, כמו כן, בכל מכונות אוטומטיות קיים חשש של ממש שמא יבוא לידי תיקון או התערבות במכשיר בעיצומה של השבת²³.

איסור זה תקף אף במכונות ובמחשבים הפועלים ללא רעש ובחדרי חדרים (שאינן בהם משום "אושא מילתא"), כל שהמטרה היא לצורך מסחר. במקרים של הפסד מרובה או שעת הדחק, יש לעשות שאלת חכם בכל מקרא לגופו²⁴. ולא הותר להשתמש בשעון שבת אלא לדברים שהם לצורך השבת, כבודה ועונגה - כגון מאור החשמל, מתקני קירור (מקרר/מזגן) וחימום האוכל, שאלו דברים שכל העולם רגיל בהם וניכר שהם לצורך השבת עצמה²⁵.

האם יש צורך לנתק מערב שבת שעון קיר המשמיע קול (צילצול או מנגינה) בכל התחלפות שעה? ומה הדין לגבי כיוון שעון מעורר מערב שבת כדי שיצלצל במהלך השבת?

שעון קיר המשמיע קול בכל שעה: מותר להשאיר מערב שבת שעון התלוי על הקיר, אף על פי שהוא משמיע קול בכל שעה או חצי שעה. גם אם מדובר בשעון מכני שהוכן מערב שבת לכך (ע"י משקולות), היות שדרך העולם להכין שעונים אלו מערב שבת לזמן ממושך, הדבר ידוע לכל ואין חשש שיבוא לחשוד בבעל הבית שכיוון את השעון שיצלצל בשבת עצמה²⁶.

שעון מעורר: כיוון שעון מעורר מערב שבת כדי שיצלצל בשבת - מעיקר הדין כתבו האחרונים שאין איסור בדבר. עם זאת, יש מהפוסקים שכתבו להחמיר בזה אם הצילצול נשמע מחוץ לחדר ועלול להישמע על ידי אנשים אחרים. לשיטתם, יש בזה משום "אושא מילתא" (השמעת קול של מלאכה), שכן הרואה שאינו יודע עלול לחשוד שבעל הבית כיוון את השעון בשבת עצמה [3].

אולם, דעת רוב האחרונים להקל בזה, שכן בימינו הכל יודעים שדרכו של שעון מעורר להיות מכוון מערב שבת לזמן ארוך, ואין חוששים בזה לחשוד ולמראית עין.

קבו, משנה הלכות ח"ד סימן לד, שו"ת מהרש"ג ח"ב סימן סו, ישכיל עבדי ח"ה סימן לג, הלכה ברורה סימן רנב הלכה א ובחלק בירור ההלכה סק"ב, פסקי תשובות הלכה א.
25 כמבואר ברמ"א סעיף ה.
26 הלכה ברורה הלכה כו, וכן הוא לפסק הרמ"א בסעיף ה שאם הדבר ידוע שדרך העולם להכינו קודם השבת, אין לחוש בזה לאוואש מילתא, אולם בשולחן הטהור סעיף יט כתב לענין שעון שבכל שעה עגולה נשמע ממנו קול שיר נעים שיש להחמיר ולא להעריכו בערב שבת.

19 משנ"ב סימן רנג ס"ק ק.
20 ועיין עוד באור לציון ח"ב פט"ז תשובה י, ועיי"ש שכתב שיש להחמיר במכשירים כעין אלו גם למנהג בני ספרד.
21 וכל שכן שיש לאסור בזה כשבאותה תחנת רדיו הפועלת בשבת עובדים גם יהודים מחללי שבת.
22 פסקי תשובות הלכה א.
23 ועיין עוד באור לציון ח"ב פט"ז תשובה י, ועיי"ש שכתב שיש להחמיר במכשירים כעין אלו גם למנהג בני ספרד.
24 אגרות משה ח"ד או"ח סימן ס, ועיין עוד שבת הלוי ח"א סימן מז, יביע אומר חלק י או"ח סימן כו, ועיין עוד בזה בשו"ת הר צבי ח"ב סימן

הערה 38, אולם עיין שבת הלוי ח"א סימן מז שכתב להחמיר כשעושה הגנרטור רעש גדול, ונמצא בין אנשים דאוואש מילתא.
14 הגרש"ז איערבך שו"ת מנחת שלמה ח"א סימן י אות ב, אגרות משה ח"ה סימן כב אות לה, שו"ת יהודה דעת ח"ג סימן יח, חזו"ר חלק א עמוד קמו והלאה, פסקי תשובות הלכה ה.
15 הלכה ברורה הלכה כב.
16 אור לציון ח"ב פט"ז תשובה י, ועיי"ש שכתב שיש להחמיר בזה גם למנהג בני ספרד.
17 על פי הכרעת הרמ"א סעיף ה, שאם הרגילות להעמידים מאתמול יש להקל לכולי עלמא.
18 שמירת שבת כהילכתה פרק יב סעיף לו, ובהערה שם אות ק.

10 ב"ר על סעיף ה על פי הראשונים, שו"ע סימן שכא סעיף יט, ויש ראשונים החולקים ואוסרים לסחוט בידיים בכל גוונא.
11 ואיסור נתינת חיטים לתוך ריחיים של מים בשבת עצמה, יש אומרים שהוא מדרבנן, כיון שהם נטחנות מאליהם, ויש אומרים שאף על פי כן איסורו מהתורה, עיין בה"ל ד"ה להשמעת קול, ובהלכה ברורה בחלק בירור ההלכה ס"ק כט.
12 שו"ע ורמ"א סימן רנב סעיף ה, משנ"ב ס"ק מט, ועיין עוד מג"א ס"ק כא, עולת שבת סק"ד, הגר"ז קונט"א ס"ק יג, ועוד בהלכה ברורה בחלק בירור ההלכה סוף ס"ק כח.
13 חזו"א הובא בהלכות שבת בשבת ח"א פ"ב